

КОНЦЕПТИ ДЕБІТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ

Модальність - одна з базових мовних категорій - є у фокусі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак багато питань, зокрема питання про визначення поняття модальності, його змісту та об'єму, не знайшли належного висвітлення і залишаються об'єктом дослідження сучасних синтаксистів.

Найбільш правомірною, на нашу думку, є позиція вчених, які у зміст поняття модальності включають такі типи значень:

1) відношення змісту висловлювання до дійсності з точки зору його реальності чи нереальності;

2) відношення суб'єкта дії до дії, яка оцінюється з точки зору її можливості, необхідності чи бажаності;

3) відношення мовця до змісту висловлювання, оцінка мовцем ступеня його впевненості у достовірності повідомлення [5, с.65; 6, с.91; 4, с.19; 3, с.98].

Модальність розглядаємо як семантико-граматичну категорію, що виражає відношення змісту висловлювання до дійсності, суб'єкта дії - до виконуваної ним дії та мовця - до змісту висловлювання. Однак ці модальні значення не однорідні. Тому в межах модальності виділяють її підвиди.

Л.Єрмолаєва розрізняє дві основні модальності - "зовнішню" та "внутрішню". Під "внутрішньою" модальністю розуміється відношення суб'єкта дії до виконуваної ним дії, під "зовнішньою" - відношення змісту висловлювання до дійсності в плані реальності - нереальності та ступінь впевненості мовця в повідомлюваних ним фактах [3, с.98]. "Зовнішня" модальність характеризує висловлювання в цілому, а "внутрішня" або "внутрішньо-синтаксична" [1, с. 33] характеризує лише відношення між суб'єктом і дією (підмет і присудок).

У низці робіт, присвячених вивченню різних аспектів категорії модальності, простежується думка про доцільність розмежування об'єктивних та суб'єктивних модальних значень [7, с.39; 1, с.213].

Об'єктивна модальність виражає відношення змісту висловлювання до дійсності з точки зору його реальності - нереальності та відношення суб'єкта дії до дії, яка може бути для нього можливою, бажаною або необхідною. Тобто, об'єктивна модальність може бути як "зовнішньою" (у першому випадку), так і "внутрішньою" (у другому випадку).

Якщо об'єктивна модальність (а саме "зовнішня") є основною і розглядається як необхідна конструктивна ознака кожного речення, то суб'єктивна модальність інтерпретується як необов'язкова, факультативна ознака висловлювання, що показує відношення мовця до змісту висловлювання.

Суб'єктивна модальність є завжди "зовнішньою", оскільки вона стосується цілого висловлювання. Цю модальність ще називають епістемічною [8, с.33].

Дебітивність - це різновид "внутрішньої об'єктивної модальності, це модальне значення, що означає приписуваність певному суб'єкту дії, зумовленої зовнішніми обставинами, внутрішнім станом та потребами суб'єкта, закономірностями буття, законами, звичаями, традиціями, правилами,

обов'язками, інструкціями, домовленістю, тобто нормами в широкому розумінні цього слова.

У межах об'єктивної "внутрішньої" модальності розрізняють алетичну та деонтичну (нормативну) модальність [7, с. 40; 6, с. 106]. Оскільки дебітивність входить до складу об'єктивної "внутрішньої" модальності, вона також може бути алетичною і деонтичною. Алетична дебітивність виражає відношення повинності/необхідності між суб'єктом і дією, зумовлені природою та об'єктивними властивостями предметів чи явищ, наприклад:

Water must boil at 100 C. Деонтична дебітивність вказує на відношення повинності/обов'язковості між суб'єктом і дією, зумовлені різноманітними суспільними нормами, законами, правилами, наприклад: *People must love and respect one another.*

Хоч виділення алетичної та деонтичної дебітивності є правомірним, вони не охоплюють усіх значень, які входять до складу дебітивної модальності. Так, поза увагою залишаються висловлювання, в яких мовець не просто констатує наявність між суб'єктом і дією відношення повинності/необхідності, зумовленої об'єктивними закономірностями буття або суспільними нормами, а й виражає своє волевиявлення, спрямоване на виконання дії ним самим або іншою особою. Наприклад.

"Only I'd rather not see Phuong. There's quite enough of her around here as it is. I must find another flat - when I've got time" (G. Greene).

"You should see a doctor yourself", I said (G. Greene) У наведених прикладах детермінуючим чинником повинності/необхідності є внутрішній (емоційний і фізичний) стан суб'єкта – у першому випадку мовця, у другому - адресата. Але в обох висловлюваннях відчутний сильний вплив волевиявлення мовця, яке, по суті, і є головною спонукою до виконання суб'єктом дії.

У реченні: *"We've got to celebrate. This is a big night for us"* (A. Cronin). детермінуючим чинником можна вважати суспільну норму, згідно з якою визначні події, досягнення успіху святкуються. Проте не можна не помітити, що головну роль тут знову ж таки відіграє волевиявлення мовця.

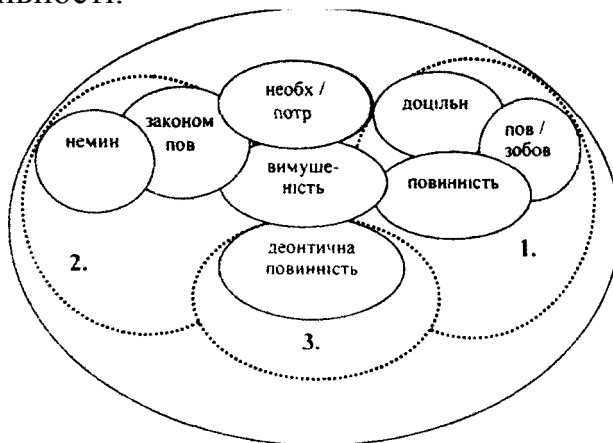
У наведених реченнях на об'єктивний модальний план нашаровується суб'єктивний, і модальність дебітивності стає по своїй суті суб'єктивно-об'єктивною [2, с.13]. Тому вважаємо правомірним розрізняти три види дебітивної модальності: **алетичну, деонтичну та суб'єктивно-об'єктивну.**

Основним засобом вираження дебітивної модальності в англійській мові є модальні дієслова у складі предикатів дебітивності – складених дієслівних присудків, утворених сполученням інфінітива з модальною частиною (як правило, модальним дієсловом). Проте модальна частина може виражатися й іншими лексико-граматичними предикативними конструкціями, як-от: **had better, be bound to, be necessary to, be obliged to, be supposed to, be due to, be forced to** та ін.

Той факт, що модальність взагалі і дебітивність зокрема виражаються різнорівневими (лексико-граматичними, лексичними, синтаксичними) засобами, робить доцільним опис даної семантичної сфери та засобів її вираження з позицій теорії поля. Як зазначає Є.Беляєва, категорія модальності - це та мовна категорія, для якої функціонально-семантична модель (моделі поля) є найбільш адекватним способом опису, який відображає сутність її онтологічної структури [1, с. 169].

Ми підтримуємо гіпотезу Л.Васильєвої про існування в межах макрополя модальності функціонально-семантичного поля (ФСП) модальності необхідності [2, с.9], але замінюємо її назвою "дебітивність". Дане ФСП об'єднує модальні дієслова: must, should, ought to, have to, have got to, need (to), be to, shall та їх функціональні еквіваленти на основі спільної семантичної функції – вираження повинності/необхідності – і в свою чергу поділяється на мікрополя.

У межах ФСП дебітивності умовно виділяємо 8 мікрополів, які називаємо концептами дебітивної модальності, а саме: **повинність, доцільність, повинність/зобов'язання, закономірна повинність, неминучість, деонтична повинність, необхідність/потреба, вимушеність**. Такий поділ здійснено з урахуванням як плану змісту (семантичної природи), так і плану вираження (мовних засобів, переважно модальних дієслів) модальних значень дебітивності.

**Мал. 1 Структура ФСП
поля дебітивності**

1) суб'єктивно-об'єктивна дебітивність; 2) алетична дебітивність; 3) деонтична дебітивність.

Концепти дебітивності розміщуються певним чином, відповідно до приналежності до алетичної, деонтичної чи суб'єктивно-об'єктивної дебітивності (мал. 1).

Концепт **необхідності/потреби** поєднує ознаки алетичної та суб'єктивно-об'єктивної дебітивності, а тому перетинається з обома видами. Концепт **вимушеності** знаходиться на перетині всіх трьох видів дебітивності, оскільки має ознаки алетичної, деонтичної та суб'єктивно-об'єктивної модальності.

Доцільність - концепт дебітивної модальності, що означає потребу в дії, яка є практично корисною, вигідною, доцільною, оптимальною за даних обставин. Ядро концепту доцільності в англійській мові утворюють модальні дієслова **should, ought to** та конструкція **had better + Inf**:

*Perhaps I **should** eat some of it when I clean it.* (E.Hemingway);

*"Don't you think **we ought to pull up the ladder?**"* (G.Greene);

*"You **had better** stay here tonight", I said* (G.Greene).

Повинність – концепт дебітивної модальності, що означає неодмінну необхідність певної дії, яка за даних обставин має велике значення, відповідає внутрішній потребі суб'єкта (мовця) і є обов'язковою для виконання. Ядро концепту повинності в англійській мові утворює модальне дієслово **must**. У розмовній мові для передачі значення повинності часто використовується **have got to** та його еквіваленти: **'ve got to, got to, gotta**:

*At this time, above all, we **must** maintain the character of the Light [the newspaper]* (A.Cronin);

*"You **'ve got to** make an effort"* (G.Greene).

Модальне дієслово **have to** у значенні власне повинності "здебільшого вживається у формі минулого часу, виконуючи скоріше функцію форми минулого часу дієслова **must**, яке, як відомо, такої форми не має. Наприклад:

*...He said he **had to** see me about something important* (G.Greene).

Повинність/зобов'язання – концепт дебітивності, який означає повинність, обумовлену суб'єктивною волею однієї особи (як правило, мовця). Засобом вираження цього концепту є модальне дієслово **shall**:

*"Give me half an hour, and the letter **shall** be ready"* (W.Maugham);

*"**He** [Strickland] **shall** be no trouble to you. I will do everything"* (W.Maugham).

Закономірна повинність – автономний концепт дебітивної модальності, що означає обов'язковість певної дії чи стану, яка впливає з виявленої і зафіксованої розумом людини закономірності і є очевидною за даних умов. Ядро концепту закономірної повинності в англійській мові утворює модальне дієслово **must**:

*"There's something you **must** believe in. Nobody can go on living without some belief* (G.Greene).

Для передачі модального значення закономірної повинності в англійській мові також вживається модальне дієслово **should** (рідше **ought to**):

*"With so much flying fish there **should** be dolphin", he said (E.Hemingway);*

*"If you 're in love **it ought to** make you happy... " (F.Fitzgerald).*

Неминучість – концепт дебітивності, який виражає безумовну, абсолютну обов'язковість дії чи стану, яку не можна відвернути, якій не можна перешкодити, бо вона не залежить від волі, бажання суб'єкта, а є тим, що судилось долею (вищою силою тощо). Ця дія відбувається або відбудеться за будь-яких умов. Основним засобом вираження даного модального значення в англійській мові виступає модальне дієслово **must**:

*We all **must** die one day... (G.Greene).*

Периферію утворюють модальне дієслово **be to** (переважно у формі минулого часу) та конструкція **be bound to + Inf**:

*The strange difficulty **was** to find them: there were a dozen narrow fronts, and between the canals among the farm buildings and the paddy field, innumerable opportunities for ambush (G.Greene);*

*He [the fish] is hitting the wire leader with his spear, he thought. That **was bound** to come (E.Hemingway).*

Необхідність/потреба – концепт дебітивної модальності, що означає неодмінну потребу здійснення якої-небудь корисної чи бажаної дії. Ядром концепту необхідності/потреби в англійській мові є модальні дієслова **must** та **need (to)**:

*"It 's too soon for you to work. You **must** lie down and rest" (G.Greene);*

*The society of beach-combers always repays the small pains you **need** be at to enjoy it (W. Maugham).*

Рідше для передачі цього модального значення вживаються **have to** та **have got to**:

*When Blanche quarrelled with Strickland she **had** only to leave him, and her husband was waiting humbly to forgive and forget (W.Maugham);*

"She [Mrs.Strickland] gives luncheon-parties. You 've only got to roar a little, and she 'll ask you " (W.Maugham).

На периферії концепту необхідності/потреби знаходиться конструкція **be necessary to + Inf**:

*.. It was **necessary** for her to earn her living as quickly as she could (W.Maugham).*

Деонтична повинність – концепт дебітивної модальності, що позначає обов'язковість, зумовлену різноманітними діючими у суспільстві нормами, приписами, вимогами і т. п. Цей концепт пов'язаний з накладанням на суб'єкт певних обов'язків (громадських, християнських, службових, сімейних, моральних, суспільних тощо). Набір засобів вираження деонтичної повинності досить широкий. Це, перш за все, модальні дієслова **should, ought to, must, have to, be to**. Рідше зустрічаються **have got to + Inf, be obliged to + Inf, be supposed to + Inf, be due to + Inf, be necessary to + Inf**:

*However, having twice been mayor of the town he had felt **obliged** to conform to custom and accept these formidable reminders of his years of office (A. Cronin);*

*"I'm a correspondent who's **supposed** to report your war - when you let him " (G. Greene);*

*It was **necessary** to fill in form at the door and give it to a million policeman* (G. Greene),

Як правило, модальні дієслова **should** та **ought to** вживаються у висловлюваннях, що передають значення морального обов'язку, повинності, зумовленої етичними нормами, нормами поведінки, етикетом, звичаями, стилем життя і т. д. Наприклад.

*No one **should** be alone in their old age, he thought* (E. Hemingway) (етичні норми);

*At the station I didn 't tip the porter more than I **should** because I didn 't think I would ever see him again* (E. Hemingway) (норми поведінки),

*Well, I think you **ought to** be nice to her. She is very young, poor thing* (W. Maugham) (етичні норми);

*I wondered how long I **ought to** stay* (G. Greene) (норми поведінки).

Модальні дієслова **must** та **have to, have got to** частіше вживаються для передачі службового обов'язку, повинності, зумовленої офіційними правилами, законами, розпорядженнями, приписами і т. д. Наприклад:

*This was a defeat, no journalists were allowed, no cables could be sent, for the papers **must** carry only victories* (G. Greene);

*I **have to** work in the morning* (E. Hemingway),

*An officer's **got to** think about discipline* (W. Maugham),

*... Where the hungry are given a wedge of bread which they **must** eat there and then, for it is forbidden to take it away* (W. Maugham).

Модальне дієслово **be to**, як правило, виражає значення повинності, обумовленої домовленістю, планом або розпорядженням, інструкцією, як-от:

*A great new atomic centre **is to** be built together with a vast supporting housing scheme at Utley on the outskirts, of Hedleston* (A. Cronin),

*The car **was to** pick us up at the hotel in forty minutes.* (E. Hemingway).

Це значення передає також конструкція **be due to + Inf.** Наприклад:

*When **are** you **due to** go home* (G. Greene).

Вимушеність – автономний концепт дебітивності, який позначає повинність виконання суб'єктом небажаної, вимушеної, зумовленої певними обставинами дії. В англійській мові центральним модальним модифікатором концепту вимушеності виступає модальне дієслово **have to**, як-от:

*He was **sorry** when the magazine became too expensive and he **had to** give it up* (E. Hemingway).

Другу позицію займає дієслово **must**, периферію ж утворюють **have got to, be forced to + Inf, be compelled to + Inf, be bound to + Inf, be necessary to + Inf.** Наприклад

"I don 't want to sit down, Thomas".

*"I **must**. This leg gets tired"* (G. Greene),

*"Don 't Cora..." Pity made him rise and go to her " You've said enough" I **got to** tell you if it kill's me"* (A. Cronin);

*When once, through my treachery it **had been necessary** to him **to** make a choice the old man thought* (E. Hemingway).

Як бачимо, категорія дебітивності складається з автономних концептів, які утворюють складну єдність і перебувають між собою у взаємозв'язку та

взаємодії. Запропонований поділ ФСП на мікрополя є відносним, оскільки між ними немає чітких меж Вони інколи нашаровуються один на одного, взаємодіють один з одним, а також з іншими різновидами модальності.

1. Беляева Е.И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1985. – 180 с.

2. Васильева Л. М. Модальный глагол must и его функциональные эквиваленты как сегмент функционально-семантического поля модальности / Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М, 1991. – 24 с.

3. Ермолаева Л. С. Типология системы наклонений в современных германских языках // Вопр. Языкознания. – 1977. – №4. – С. 97-106.

4. Зверева Е. А. Научная речь и модальность. – Л.: Наука, 1983. – 158 с.

5. Золотова Г. А. О модальности предложения в русском языке // Филол. науки. – 1962. – №4. – С. 65-79.

6. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – 198 с.

7. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения // Вопр языкознания. – 1977. – №4. – С. 7-48.

8. Palmer F. R. Modality and the English modals. – London - New York, 1979. – 196 p.

Oksana Tron. CONCEPTS OF DEBITIVE MODALITY

The article deals with the category of debitive modality as a functional-semantic field consisting of microfields – the concepts of debitive modality. It analyses the meaning of each concept and the means of its expression – mainly modal verbs as part of compound debitive predicates.

